

pragmatikai jelölők és kompozicionális elemek (például a szerző által is említett *ezek szerint, biztos vagyok benne, hogy*) valamint szintaktikai (topik- és fókusz) szerkezetek között, ily módon esetenként következtetéseket vonhatunk le arról is, hogy a forrás- vagy a célnyelvben szereplő nyelvi elemek a pragmatikalizáció mely stádiumában vannak (vö. FURKÓ 2011).

Mindent egybevetve a „Tenk på det, da gitt!” széles perspektívával rendelkező, a szakmai igényességet az olvasmányos stílussal ötvöző szerző munkája, a könyv a pragmatika, a nyelvésajátítás és a kultúraközi kommunikáció kérdései iránt érdeklődő olvasók részéről egyaránt komoly érdeklődésre számíthat, a pragmatikai jelölők kutatásával foglalkozók számára pedig kifejezetten alapmű.

A hivatkozott irodalom

- DELANCEY, SCOTT 1997. Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1: 33–52.
- DELANCEY, SCOTT 2001. The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33: 369–82.
- FRASER, BRUCE 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–52.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2011. Reformulation markers in English and Hungarian. In: MATEOC, TEODOR szerk., *Cultural Texts and Contexts in the English Speaking World*. Oradea University Press, Oradea. 351–65.
- HANSEN, MAJ-BRITT MOSEGAARD 2006. A dynamic polysemy approach to the lexical semantics of discourse markers. In: FISCHER, KERSTIN szerk., *Approaches to Discourse Particles*. Elsevier, Amsterdam. 21–42.
- SIMON-VANDENBERGEN, ANNE-MARIE – KARIN AIJMER. 2002–2003. The expectation marker ‘of course’. *Languages in Contrast* 4: 13–43.
- THOMAS, JENNY 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4: 91–112.

FURKÓ BÁLINT PÉTER

Tátrai Szilárd, Bevezetés a pragmatikába

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 234 lap

A könyv hatásos választ ad mindazok számára, akik úgy gondolják, hogy a pragmatika nem egyéb, mint az a nagy „hulladékgyűjtő”, amelybe minden bedobható, ami a nyelv leírásában nem szabályszerű és nem produktív. Vagyis sok minden, ami a jelentéssel, a jelentés létrehozásával, az emberi kommunikáció lényegével, a megértéssel és a közös cselekvéssel kapcsolatos. Tátrai Szilárd egyértelműen és következetesen vállalja a pragmatika kognitív nyelvészet felőli megközelítését, világosan látva, hogy ez a megközelítés az, amely leginkább alkalmas az emberi jelentésképzés komplexitásának megragadására.

A jelentésképzés minél teljesebb körű leírása során a munka koherens módon integrálja a kognitív nyelvészeti gondolkodásmódot azokkal az idevágó elméletekkel, amelyek ugyan nem kimondottan ebből a forrásból származnak, de (valamilyen mértékben) kompatibilisek vele. A mű fő hivatkozásait LANGACKER, TOMASELLO, CROFT, CHAFE, SINHA,

SANDERS, SPOOREN, VERSCHUEREN, LAKOFF, SPERBER, WILSON, BRUNER szolgáltatják. Ezen sokféle irányt és módszert képviselő szerző első ránézésre szerteágazó és sokszínű munkássága koherens egységgé áll össze a Tátrai Szilárd által átgondolt formában. Már magának ennek az anyagnak a koherens egységbe öntése is dicséretes intellektuális teljesítmény. Tátrai azonban továbbmegy, és saját kutatásából vett példákkal illusztrálja a körvonalazódó elmélet sarkalatos pontjait.

A kötet két jól elkülönülő részből áll: az egyik „a pragmatika nézőpontja”, a másik „nézőpont pragmatikája”. Az előbbi részben a szerző felvázolja azt az elméleti keretet, amely a funkcionális kognitív nyelvészeti megközelítésből adódik, és amely alkalmas az emberi jelentésképzés jelenségének szisztematikusan és rugalmasan kezelésére. Az utóbbi rész az elméleti keretet teszteli, és megvizsgálja, hogy a nézőpont pragmatikai fogalma milyen lehetőséget biztosít az idézés, az elbeszélés és az ironia jelenségének leírására.

A felvázolt elméleti keretet leegyszerűsítve és számos részletet kihagyva a következőképpen foglalhatjuk össze: Az emberek a világot testi tapasztalataikból kiindulva ismerik meg. Az így létrejövő megismerő (reprezentációs, fogalmi) rendszer azonban beágyazódik az emberek társas tevékenységébe, amely során lehetővé válik számukra, hogy a világot (ennek egyes részleteit) a reprezentációk segítségével egymás számára elérhetővé tegyék. A világ egymás számára ily módon történő elérhetővé tétele a figyelemirányítás hármass viszonyrendszerével jellemezhető: valaki valakinek a figyelmét valamire irányítja. Vagyis ez utóbbi „közös figyelmi jelenet” a kommunikáció befogadójának figyelmét egy „referenciális jelenetre” irányítja. Mindez része az „interszubjektív megismerési viszonyrendszernek,” vagyis a „diskurzuszvilágnak”, amelyben egy megnyilatkozó nyelvi szimbólumok használatával a befogadó figyelmét egy referenciális jelenetre irányítja. A kommunikációban használt nyelvi szimbólumok alapvető fontosságú tulajdonsága a perspektivikusság, amely megkülönbözteti a nyelvi jeleket a nem-nyelvi jelektől. A nyelvi szimbólumok a világot mindig valamilyen módon, egy bizonyos perspektívából láttatják, ezért választásuk mindig túlmutat a nyelvi jelek és a világ szűk referenciális kapcsolatán. A perspektíva, nézőpont kiválasztásához alapesetben két kiemelt tájékozási pont áll rendelkezésünkre. Az egyik a „referenciális központ”, amelynek vagy akinek a szempontjából a referenciális jelenet térbeli, időbeli, illetve személyközi viszonyai reprezentálódnak. A másik tájékozási pontot a „tudatosság szubjektuma” adja, akihez az aktív tudat működése (érezékelés, akarat, gondolkodás, mondás) kapcsolódik. Ez a tájékozási pont, hasonlóan a referenciális központhoz, alapesetben a megnyilatkozó maga. A nyelvi szimbólumok referenciális jelentése mindig egy interszubjektív kontextusban, vagyis a közös figyelmi jelenetben alakul ki. A megnyilatkozások létrehozása és értelmezése, vagyis a jelentésképzés, mindig egy tágabb kontextusban is történik, amely, a megnyilatkozón és befogadón kívül, magában foglalja a kommunikációs körülményeket (ki, kinek, mikor, hol), a cselekvés körülményeit (azokat a célokat és más mentális állapotokat, amelyek motiválják a nyelvi megnyilatkozásokat, vagyis a miért kérdésre adnak választ), valamint a megnyilatkozás témájához kapcsolódó (háttér)ismereteket (melyek fogalmi rendszerünkben reprezentálódnak különféle mentális struktúrák formájában, vagyis a miről kérdésre adnak választ). A kontextuális tényezők közül nem mindegyik játszik szerepet a megnyilatkozások létrehozása és értelmezése során. A kommunikációban résztvevőknek kell eldönteniük, hogy mely tényezők relevánsak a megnyilatkozások létrehozásában és értelmezésében. Ezt azt is jelenti, hogy a kontextus soha nem előre

adott, azt mindig a kommunikáció során kell megteremteni. A kontextus szerepének ilyen felfogása azzal a következménnyel is jár, hogy a jelentésképzés kontextus függő, vagyis formailag ugyanazon megnyilatkozások nagymértékben eltérő jelentéseket eredményezhetnek különböző kontextusokban. A jelentésképzés tehát dinamikus és kreatív folyamat, amely a nyelvi szimbólumok testi tapasztalatokon nyugvó konvencionális jelentésének és a releváns kontextuális tényezők interakciójából jön létre.

A könyv elméletalkotó fejezetei a második (A nyelvi tevékenység általános jellemzői), a harmadik (A kontextus), a negyedik (A megnyilatkozás), az ötödik (A dinamikus jelentésképzés) és a hatodik (A deixis). A deixisről szóló fejezet pragmatikai szempontból közelíti meg a deixis jelenségét, és olyan műveletként határozza meg azt, amely során a „diskurzus értelmezésébe bevonja a résztvevők fizikai és társas világát”. A fejezetnek különös érdekességet ad az, hogy a szerző itt próbálja elemzés tárgyává tenni a kognitív nyelvészet két újraértelmezett kategóriáját: a metaforát és a metonímiát. A metaforák és a deixis viszonya mind a metaforakutatásnak, mind a deixis kutatásának kevésbé kidolgozott területe, ezért a szerző e viszonyra vonatkozó megjegyzései további vizsgálódásra ösztönzőek. Például feltételezhetjük, hogy a magyar mutató névmások használata bizonyos fogalmi metaforákra vezethető vissza. A *Ki ez a férfi?*, *Ki az a férfi?* kérdésekben használt névmások jelentése (amikor a férfi ugyanolyan távolságra van a beszélőtől) valószínűleg A JÓ KÖZEL VAN és A ROSSZ TÁVOL VAN fogalmi metaforákból eredhet, melyek viszont bizonyos testi tapasztalataink hatására alakulhattak ki, és függetlenül a deixistől magától.

Ugyanakkor megítélésem szerint a szerzőnek több figyelmet kellett volna fordítania a kognitív metaforaelmélet és a pragmatika kapcsolatának tárgyalására. Különösen azért, mert a metaforák használata integráns részét alkotja a dinamikus és kreatív jelentésképzésnek, és mert a területet már több kognitív nyelvész is intenzív kutatás tárgyává tette. Saját munkámban több publikációban tárgyaltam a metaforikus jelentésképzés folyamatának kontextuális meghatározottságát (l. különösen: „Metaphor in Culture. Universality and Variation”, 2005; „A new look at metaphorical creativity in cognitive linguistics”, 2010; és „Metaphor. A Practical Introduction”, 2010, átdolgozott kiadás), részben építve a szerző által ismertetett mechanizmusokra, részben saját kutatásaim fényében módosítva és kiegészítve azokat.

Ez a megjegyzés azonban semmit nem von le abból a tényből, hogy Tátrai Szilárd könyve rendkívül világos, mégis komplex, illetve átfogó, jól illusztrált áttekintést ad a pragmatika kognitív nyelvészeti alapú megközelítéséről, melynek középpontjában az emberi társas cselekvés, és ezen belül a nyelvi kommunikáció meghatározó tényezője, a jelentés áll. Véleményem szerint a könyvet mindenkinek el kell olvasnia, akit az ember jelentésteremtő képessége komolyan érdekel.

KÖVECSES ZOLTÁN